

Müslüman Kadının Tarihi

“Köse, Feyza Betül (ed.). *Müslüman Kadının Tarihi*. 5 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.”

Büşra EDİS

Araştırma Görevlisi, Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Amasya/Türkiye
Research Assistant, Amasya University, Faculty of Theology, Amasya/Türkiye
busra.edis@amasya.edu.tr | orcid.org/0000-0003-2936-4118 | ror.org/00sbx0y13

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Kitap Kritiği Book Review

Geliş Tarihi Date Recieved

15 Nisan 2022 15 April 2022

Kabul Tarihi Date Accepted

20 Haziran 2022 20 June 2022

Yayın Tarihi Date Published

30 Haziran 2022 30 June 2022

İntihal Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned with iTenticate software. No plagiarism detected.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Büşra Edis).

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Büşra Edis).

CC BY-NC-ND 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0 license.

Öz

Bu yazı, *Müslüman Kadının Tarihi* başlıklı kitap serisinin değerlendirmesini ihtiva etmektedir. *Müslüman Kadının Tarihi; Tarihte Müslüman Kadın, Coğrafyada Müslüman Kadın, Siyasette Müslüman Kadın, Düşüncede Müslüman Kadın ve İlimde Müslüman Kadın* olmak üzere 5 ciltten oluşmaktadır. Eser, konuya ilişkin çalışmalar arasında Müslüman kadına içeriden bir bakışla bakmayı hedefleyen kolektif bir çalışmanın ürünüdür. Tamamı, alanında uzman Müslüman kadın düşünürler tarafından kaleme alınan eser, bu yönüyle alanında bir ilki temsil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müslüman, Kadın, Tarih, Siyaset, Coğrafya, İlim, Düşünce.

Abstract

This review contains the evaluation of the book set titled *The History of Muslim Women*. *The History of Muslim Women* consists of 5 volumes: *Muslim Women in History, Muslim Women in Geography, Muslim Women in Politics, Muslim Women in Thought, and Muslim Women in Science*. The work is the product of a collective work that aims to look at the Muslim woman from the inside among the studies on the subject. The work, which was written by Muslim women thinkers who are all experts in their fields, represents a first in its field in this respect.

Keywords: Muslim, Women, History, Politics, Geography, Science, Thought.

Yüzyıllardır farklı din ve kültürler içerisinde bir kimlik mücadelesi yaşayan kadına dair tartışmalar, hiç şüphesiz güncelliğini korumaktadır. Bu bağlamda kadın kavramı, sürekli değişim ve dönüşüm içerisinde olan ve her coğrafyada farklı anlam alanı bulan oldukça dinamik bir yapı arz etmektedir. Bunun en temel sebebi, bireylerin toplumsal rolünün belirlenmesinde toplumsal cinsiyetin¹ merkezî bir konumda yer alıyor olmasıdır. Dolayısıyla tarih boyunca hemen her toplumda kadın kavramı, içerisinde bulunduğu toplumun kendisine biçtiği cinsiyetçi rolden hareketle bir anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda birbirinden farklı din ve kültürlere bakıldığında kadının varlığının, kadın olma bakımından değil; daha çok erkeğe nispetle değerlendirildiği görülmektedir.² Nitekim Batı'da 18. yüzyıl itibarıyla ortaya çıkan feminist söylemlerin toplum tarafından kadına biçilen cinsiyetçi rollere ve ataerkil normlara yönelik bir başkaldırı olarak okunması,³ bunu destekler niteliktedir.

Özellikle Batı'da Aydınlanma Çağı ile kadına yönelik değişen ve gelişen değer algısı, feminizm hareketiyle hızla kitleleşmiştir. Bunun bir sonucu olarak kadının kimliği ve toplumsal rolüne ilişkin tartışmalar yeni bir boyut kazanmıştır. Nihayetinde modern Batı'nın kadın hakkında ürettiği yeni değerler, toplumların gelişmişlik seviyesini ölçmede bir araç olarak kabul edilmiştir.

¹ Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğe yönelik sosyal rol ve sorumlulukların cinsiyetçi bir yaklaşımla belirlenmesi, bunun da ötesinde kadın ve erkeğin toplumda nasıl algılandığını ve toplumun beklentilerini kapsamaktadır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki fark için bkz. Asım Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), 23-24.

² Hülya Altunya, "İslam Düşüncesinde Metafizik ve Tarih İkileminde Kadın", *Dini Araştırmalar Dergisi*, Kadın Özel Sayısı (2016), 100; Tarihi süreç içerisinde kadına yönelik farklı bakış açıları için bkz. Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın* (İstanbul: Yağmur Yayınevi, ts.), 11-19; M. Said Hatipoğlu, *Müslüman Kültür Üzerine* (Ankara: Kitâbiyât, 2004), 184-185 ; Yapıcı, *Toplumsal Cinsiyet*, 65-70; Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın", *İslami Araştırmalar* 10/4 (1997), 250-252; Ameneh Baseri, "Semavi Dinlerde (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16/Özel Sayı I (2014), 123-127.

³ Gün Taş, "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri", *Akademik Hassasiyetler* 3/5 (2016), 163; Büşra Öziüdoğru, "Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12 (2018), 304.

Bir başka ifadeyle kadın, toplumsal gelişimin önemli sembolü haline gelmiş ve toplumsal ilerleme, kadının topluma katılımı ölçüsünde ele alınmaya başlamıştır.⁴ Modernizm elinde oluşan bu algı, Batı dışındaki farklı toplumlar gibi Müslüman toplumu da etkisi altına almayı başarmıştır. Bu bağlamda özellikle Batı’da yaşanan gelişmeler ve Batılı araştırmacıların “İslam’da kadın” mevzusu üzerinden İslam’a ve Müslümanlara yönelttikleri eleştiriler, Müslüman düşünürlerin konuya ilgisini artırarak Müslüman kadının nasıl anlaşılması gerektiğine dair tartışmaların yeniden gündeme getirilmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda konuya ilişkin hem Batılı araştırmacılar hem de Müslüman düşünürler tarafından oldukça geniş bir literatür oluşturulmuştur.

Bu literatür içerisinde öne çıkan eserlerden birisi; editörlüğünü Doç. Dr. Feyza Betül Köse’nin üstlendiği, *Tarihte Müslüman Kadın, Coğrafyada Müslüman Kadın, Düşüncede Müslüman Kadın, Siyasette Müslüman Kadın ve İlimde Müslüman Kadın* olmak üzere 5 ciltten oluşan *Müslüman Kadının Tarihi* isimli kolektif çalışmadır. *Müslüman Kadının Tarihi*, söz konusu beş temel alan açısından Müslüman kadının daha doğru ve objektif bir zeminde okunabilmesi düşüncesinden hareketle alanında uzman Müslüman kadın düşünürler tarafından büyük bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkarılmıştır. Eser, bu yönüyle konuya ilişkin yürütülen çalışmalar arasında bir ilki temsil etmektedir.

Öncelikli olarak alanında uzman pek çok yazarı bünyesinde toplayan, oldukça önemli kolektif bir çalışmayı değerlendirmedeki zorluklara değinilmesi uygun olacaktır. Özellikle her yazarın farklı bir bakış açısı ve yöntemle içerik oluşturduğu düşünüldüğünde çalışmanın her bir bölümünün spesifik olarak değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Böyle bir değerlendirmeye hem şahsi algılamalara sebebiyet vermemesi hem de çalışmanın sınırlarını aşmaması adına başvurulmayacaktır. İhtiyaç hissedilen yerlerde gerekli ölçüde ayrıntılı değerlendirmelere başvurulmak suretiyle daha çok paradigmatik bir yaklaşım sergilenecektir. Barındırdığı güçlüklerle rağmen eserin değerlendirilmesindeki maksat ise çalışmanın amacı ve güçlü yönlerinin ortaya çıkarılması, eksikliklerinin giderilmesine katkı sağlayacağına düşünülmesi ve alan içerisinde ne tür bir boşluğu doldurduğunun saptanmasıdır.⁵

Müslüman Kadının Tarihi, konuya ilişkin çalışmalar arasında bir ilki temsil etmesinin yanı sıra amaçladığı hususlar vasıtasıyla da ön plana çıkmaktadır. Bu noktada takdim bölümü, çalışmanın amacını ortaya koyması ve böyle bir çalışmaya neden ihtiyaç duyulduğuna dair okuyucunun zihninde bir anlam ağı oluşturması bakımından oldukça önemlidir. Bu noktada özellikle iki husus üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, Müslüman kadına yönelik araştırmaların belirli bir kısmının Batı’da İslam’ı suçlayıcı bir şekilde yapılması ve buna mukabil Batı’nın taklitçisi olarak adlandırılan bir kesimin bu görüşleri desteklemesidir. İkinci husus ise Batı’da doğan feminist söylemin İslamî yorumlarının oluşturulması yönündeki çabaların, konunun yanlış argümanlarla temellendirilmesine sebep olmasıdır. Neticede tüm bunlar, Müslüman araştırmacıların konuya yönelik araştırmalarında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda konuya ilişkin araştırmaların bir hakikat araştırmasının ötesinde daha çok tartışmalı konuların Kur’an ve Sünnet

⁴ Ayşe Güç, “İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 651.

⁵ *Müslüman Kadının Tarihi* adlı çalışmanın tanıtımı için ayrıca bk. Sibel Kaya, "Müslüman Kadının Tarihi", *Şarkiyat* 14 / 1 (Nisan 2022).

temelinde ele alınmaya çalışıldığı bir savunu, ret, yüceltme, öğüt ve nasihat çerçevesiyle sınırlı kaldığı ifade edilmektedir.⁶ Buradan hareketle *Müslüman Kadının Tarihi* adlı çalışmayla Müslüman kadına dair araştırmalar, tüm bu karşıt fikirlerden soyutlanarak bir hakikat araştırmasına dönüştürülmek istenmiştir.⁷ Böylelikle çalışmanın amacının ideolojik kaygılardan uzak bir şekilde, bütüncül bir bakış açısıyla tarihte olanın aktarılması etrafında şekillendiği görülmektedir. Ortaya konulan amaç doğrultusunda ise eserin açık, anlaşılır ve sade bir dil kullanılarak genel okur kitlesine ulaşmasının planlandığı belirtilmektedir.⁸

Takdim bölümünün, metodolojisi ve muhtevası açısından çalışmanın genel olarak amacını ortaya koyduğu görülmekle birlikte; bu bölümün her ciltte aynıyla tekrar edilmesi bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira çalışmanın farklı başlıklara sahip ciltler şeklinde ele alınması, her bir cilt için özel bir takdimin bulunmasını gerektirmektedir. Bu noktada, sonraki baskılarda, her cildin başında ilgili başlığın neden tercih edildiğini, onu diğer ciltlerden ayıran yönlerini, diğer ciltlerle ilişkisini, hedeflenenleri ve sınırlarını içeren bir yol haritasının çizilmesi oldukça önemlidir. Özellikle “tarih-coğrafya-siyaset” ve “ilim-düşünce” gibi birbiriyle oldukça ilintili hatta çoğu zaman birbirinden ayrılmaz bütünlük barındıran alanların ayrı başlıklar altında işlenmesi; bunlar arasında kurulan ilişkinin ve ayrıldıkları yönlerin belirlenmesini ve bununla birlikte neden farklı başlıklar altında ele alındıklarının açıklanmasını gerekli kılmaktadır.

Çalışmanın birinci cildi olan *Tarihte Müslüman Kadın* incelendiğinde, eserin *Coğrafyada Müslüman Kadın* ve *Siyasette Müslüman Kadın* ciltlerinde işlenen temayı kapsayıcı nitelikte olduğu görülmektedir. Bu durum, “tarih” kavramına yüklenen anlamın doğal sonucudur.⁹ Tarihin bu kapsayıcı özelliği, diğer ciltlerde yer alan konuların en genel anlamıyla bu ciltte ele alınmasını gerektirmekte; bu bağlamda bölümlerin alt başlıklarında ya da genel olarak işlenen temalarda kadın; sosyal, siyasal, dinî, ilmî, iktisadî yönden belirli zaman, mekân ve kişiler etrafında irdelenmektedir. Dolayısıyla bu ciltte Müslüman kadının farklı dönem ve mekanlarda eğitim, sanat, iş hayatı, aile ve sosyal yaşantısı, kılık kıyafeti ve siyasetteki rolüne dair önemli malumatlara ulaşılmaktadır. Bu noktada, henüz kurumsallaşmanın tam anlamıyla hissedilmediği erken dönemlerde, kadına ilişkin açıklamaların, kadının toplumdaki kimliği üzerinden inşa edildiği; sonraki süreçlerde ise devletler nezdinde, siyasi nüfuz üzerinden anlaşıldığı saptanmaktadır. Bir başka ifadeyle, konunun daha çok siyasî kimlikleriyle ön plana çıkan belirli şahsiyetler çerçevesinde şekillendirildiği, aynı şekilde sosyal faaliyetlerin, bu şahsiyetlerin çeşitli alanlara yönelik katkıları etrafında sınırlı olarak işlendiği tespitini belirtebiliriz. Bu bağlamda Müslüman Türk Devletlerinde, Selçuklularda ve Memlüklerde siyasi erkten bağımsız olarak Müslüman halkın bir parçası olan kadınların; toplumsal yaşamlarına, kılık-kıyafetlerine, eğitimlerine, ilgi alanlarına ilişkin malumatlar, siyasi örnekler karşısında oldukça sınırlı kalmaktadır. Yazarlar bunun temel sebebini kaynaklardaki malumatın sınırlı olmasıyla

⁶ Feza Betül Köse (ed.), *Müslüman Kadının Tarihi (5 Cilt)* (İstanbul: Ensar, 2021), s. 9.

⁷ Köse, *Müslüman Kadının Tarihi*, s. 10.

⁸ Köse, *Müslüman Kadının Tarihi*, s. 11.

⁹ bk. Adnan Demircan, “Tarih Üzerine Bazı Düşünceler”, *Milel ve Nihal Dergisi* 4/5 (2007), 70.

açıklamaktadır.¹⁰ Bu yönüyle *Tarihte Müslüman Kadın* cildinde işlenen temanın, belirli oranda *Siyasette Müslüman Kadın* cildinde işlenen temaya yaklaştığı söylenebilir.

Benzer bir durum *Coğrafyada Müslüman Kadın* cildinde de ortaya çıkmaktadır. Özellikle aynı dönemi kapsayan başlıklar altında hem *Tarihte Müslüman Kadın* hem de *Siyasette Müslüman Kadın* cildiyle tematik olarak bir yaklaşmanın söz konusu olduğu ifade edilebilir. Birbiriyle ilintili konuların ayrı üst başlıklar olarak tercih edilmesinin, alt başlıkların belirlenmesinde birtakım zorluklara sebebiyet verdiği açıktır. Bu zorluk, bir yönüyle eserin özgünlüğünü, bir yönüyle ise eserin handikabını açığa çıkarmaktadır. Eserin bu noktadaki özgünlüğü; kolektif bir çalışmada benzer tarihî, kültürel, dinî, siyasî ve ilmî arka plana dayanan konulara ilişkin detayların farklı yönlerden ele alınabilmiş olması; handikabı ise benzerlikler arasında tekrara düşmenin kaçınılmaz olmasıdır. Dolayısıyla her cildin başına kılavuz niteliğinde bir giriş bölümünün eklenmesinin, içeriğin daha düzenli ve sistematik bir zeminde oluşturulmasına; konunun sınırları ve bağlamının açık bir şekilde belirlenmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus ise ciltleri oluşturan bölümlerin hangi metodoloji takip edilerek belirlendiğinin kimi zaman açık olmamasıdır. Örneğin; *Coğrafyada Müslüman Kadın* cildinde, Müslüman kadına dair işlenen tema, farklı bölgeler bazında, konuya ilişkin spesifik ve orijinal örnekler etrafında şekillenmektedir.¹¹ Ancak Müslüman kadına yönelik araştırmalar için Müslüman popülasyonun yoğun olduğu bölgelerin tercih edildiği gözlemlenmektedir. Belirli bölgelerde Müslüman yönetimin gayr-i müslim yöneticilerle el değiştirmesi ya da Müslüman yönetim üzerinde etkili olmalarından sonra Müslüman kadının o coğrafyadaki son durumuna ilişkin açıklamalar yapılmıştır.¹² Fakat bu bağlamda Müslümanların azınlıkta olduğu bölgelerde Müslüman kadın konusunun neden işlenmediği sorusu gündeme gelmektedir. Zira özellikle modern dönemde bu toplumlarda Müslüman kadının dinî durumu, sosyal ve siyasî hayattaki statüsü ve eğitim durumuna, toplumun onlara bakış açısına, dinî ve sosyal yaşamda yaşadıkları problemlere yönelik araştırmalara ihtiyaç duyulduğu bir gerçektir. Çalışma içerisinde böyle bir konuya yer ayrılması, okuyucunun zihninde karşılaştırma yaparak Müslüman kadının hakikatte neye tekabül ettiğini saptamasını kolaylaştıracaktır.

Düşüncede Müslüman Kadın ve *İlimde Müslüman Kadın* ciltleri özelinde de bölüm başlıklarını belirlemede kullanılan ölçü ve metot belirsizlik içermektedir. Henüz kitabı okumayıp içerik kısmına göz gezdiren bir kişinin dahi ilk bakışta aklına gelebilecek soru, kadınların toplumdaki

¹⁰ bk. Meryem Gürbüz, “Müslüman Türk Devletlerinde Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 1/99; Ayşe Dudu Kuşçu, “Selçuklularda Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 1/129; Esra Atmaca, “Memliklerde Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 1/137,142.

¹¹ Örnekler için bk. Tuba Yıldız, “Orta Doğu’da Müslüman Kadın” *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 2/46, 48-54; Zehra Gözütok Tamdoğan, “Kuzey Afrika’da Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 2/63-65, 76-75, 80; Nagehan Vurgun, “Orta Asya’da Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 2/111-112; Cemile Tekin, “Balkanlarda Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 2/152, 154, 168-172; Gülşen Yağır Ahmetoğlu, “Güney Asya’da Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 2/179-196.

¹² Örnekler için bk. Gözütok Tamdoğan, “Kuzey Afrika’da Müslüman Kadın”, 2/78-81; Vurgun, “Orta Asya’da Müslüman Kadın”, 2/122-123; Tekin, “Balkanlarda Müslüman Kadın”, 2/163-172.

rolü ve statüsünü belirlemede ve anlamlandırmada önemli bir yere sahip olan “hukuk”a dair neden müstakil bir bölümün ayrılmadığıdır. Zira Müslüman kadına ilişkin tartışmaların temelinde yer alan meselelerin başında miras, kadının şahitliği, boşanma, evlilik, kadının hakimliği, seçme-seçilme hakkı (yönetici olup olamayacağı), ailede ve iş hayatındaki rolü, temel hak ve özgürlükleri gibi başlıca hukukî konular gelmektedir. Konuya ilişkin tartışmalar, farklı yazarlar tarafından kendi konularıyla irtibatlı olacak şekilde sınırlı bir biçimde ele alınmıştır.¹³ Fakat bütüncül bir bakış açısı serdetme amacı taşıyan eserde, her bir bölümün alanında uzman kişilere hasredildiği düşünüldüğünde, bu konuların bir hukukçu nazariyesinden incelenmemesi oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamda *İlimde Müslüman Kadın* cildinde İslamî ilimler arasından Siyer, Hadis, Tefsir, Tasavvuf gibi disiplinler ön plana çıkarılırken İslam Hukuku ya da farklı disiplinlerin tercih edilmemesindeki belirleyici ölçütün ne olduğu merak konusudur. Bu noktada çalışmanın multidisipliner bir çalışma olarak yürütüldüğü göz önüne alındığında editöre yüklenen görev ve sorumlulukların ağırlığı tahmin edilebilmektedir. Çalışmanın genel işleyişini yürüten editörün dışında her cilt için ilgili alanın uzmanı bir alan editörünün atanması akademik farklılaşmanın sebep olabileceği zorluk ve sıkıntıların en aza indirilebilmesine yardımcı olacaktır.

Burada göze çarpan bir diğer husus ise geçmişten bugüne kadar oldukça aktif bir şekilde sanat, tıp ve eczacılık gibi alanlarda rol alan Müslüman kadınların bu alanlarla ilişkisinin yüzeysel bir zeminde işlenmiş olmasıdır. Kadınların sanata olan ilgisi kadar kadın figürünün İslam sanatına etkisi etrafında konunun farklı boyutlarıyla araştırılması, kadına yönelik bakış açısının belirginleşmesinde önemli bir rol oynayacaktır. Nitekim Türk-İslam sanatı içerisinde kadının şiirden minyatüre, resimden mimariye çeşitli formlar çerçevesinde sanatsal faaliyetlere konu olduğu bilinen bir husustur. Geçmişte birçok somut örneği bulunmakla beraber günümüzde de Müslüman kadın pek çok sanatsal ve bilimsel faaliyetin hem öznesi hem de nesnesi konumundadır. Günümüzde bunun en güzel iki örneği, dünyaca ünlü astrofizikçi Burçin Mutlu Pakdil ve genç yaşlarında Müslüman olan Kanadalı sanatçı ve yazar Laurelie Rae tarafından sergilenmektedir. Dünyadan 359 milyon ışık yılı uzakta bir galaksi keşfeden Pakdil’in heykeli Teksas’daki Dallas NorthPark Center’da 10 önemli bilim kadınının heykeli arasında sergilenmektedir. Rae ise Müslüman kadın seyyahların hatıralarını konu edindiği minyatürleriyle adından söz ettirmektedir. Dolayısıyla modern dönemle birlikte birçok alanda aktif rol almaya başlayan ve bugün sanatta ve müspet ilimlerde dünyanın dört bir yanında dikkatleri üzerine çeken Müslüman kadınların geniş bir kültürel mirasla temellerinin atıldığı bu değeri günümüze nasıl taşıdığına da ortaya konması gerekmektedir.

Elbette bu noktada çalışmanın konusunun ve amacının, konuya ilişkin araştırmaların belirli bir oranda genel ve kapsamlı başlıklar altında yapılmasını gerekli kıldığını ve belirli sınırlılıkları da beraberinde getirdiğini ayrıca zikretmemiz gerekmektedir. Böyle bir durumda müstakil kitaplarda dahi sınırlandırmaksızın ele alınması zor olan bu kapsayıcı başlıkların kitap bölümü

¹³ Örnekler için bk. Fatma Merve Çınar, “Endülü’s’te Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 2/94, 99-102; Nahide Bozkurt, “Kutsal Metinler ve Müslümanların Kadın Algısı Üzerine”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 3/27, 30, 31; Hülya Terzioğlu, “Mâtürîdîlikte Kadın Anlayışı”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 3/113-114; Bedriye Yılmaz, “Çağdaş Kur’ân Yorumlarında Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 3/175-179; Feyza Betül Köse, “Sünni Siyaset Düşüncesinde Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 5/13-32.

başlığı olarak tahsis edilmesi elbette daha zordur. Nihayetinde oldukça genel ifadeler ihtiva eden bölüm başlıklarının yazarların kendi inisiyatifleri ölçüsünde sınırlandırılarak öz bir ifadeyle sunulmaya çalışıldığı ifade edilmeli ve yazarların bu konudaki hakkı teslim edilmelidir. Buradan hareketle *Müslüman Kadının Tarihi*, kapsamı oldukça geniş bir konuyu, içinde barındırdığı tüm güçlüklerle ve eksikliklerle rağmen öz bir şekilde ifade edebilmiş ve Müslüman kadına yönelik temel bir bakış açısı oluşturulmasına yardımcı olmuştur. Bu bağlamda eser, konunun bir yönünü ele alan parçacı çalışmaların bazen sebep olduğu tek yönlü algılamının önüne geçilmesine katkı sağlamış; aynı zamanda tarihten ilme, siyasetten sosyal yaşama, tıptan sanata Müslüman kadına dair ortaya konulan hakikatlerin bir bütün olarak serdedilmesini gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda kitabın takdim bölümünde ifade edilen bütüncül bakış açısının büyük oranda sağlandığının belirtilmesi gerekmektedir. Burada zikredilebilecek dikkate değer eksiklik, Müslüman kadının bugününe dair mevzuların biraz zayıf kalmasıdır. Bunun en temel sebebi -daha öncesinde de ifade edildiği gibi- yazarların kitabın amacıyla uyumlu bir şekilde tarihte olanı aktarmayı hedeflemelerinde aranabilir. Elbette bazı yazarların bu amacı daha öteye taşıyarak inşaî metinler oluşturdukları görülmektedir. Günümüze ilişkin konulara girmenin, belli tartışmalara sebebiyet vereceğinden endişe edilmesi ise bir diğer sebep olarak düşünülebilir. Ancak Müslüman kadının bugününe yönelik araştırmaların artırılmasının önemli olduğu vurgulanmalıdır; zira bu yaklaşım, Müslüman kadının geçmişten bugüne nasıl bir değişim yaşadığının daha somut örnekler üzerinden takip edilebilmesine imkân tanıyacaktır.

Bunların yanı sıra biçimsel açıdan değerlendirildiğinde ise eser, takdim bölümünde ifade edilen amacı genel anlamıyla sağlamaktadır. Bu bağlamda eser, genel okuyucu kitlesine hitap etmektedir. Araştırmacıların açık, anlaşılır ve sade bir dil kullanmaya özen gösterdiği görülmektedir. Ancak burada dikkat çekici husus kitapta sonuç ve dizin kısmına yer ayrılmamış olmasıdır. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde hiçbir bölümde sonuç için müstakil bir başlık açılmamış olması, bunun editöryal bir tercih olduğu izlenimini oluşturmaktadır. Zira söz konusu hususta yazarlar arasında tam anlamıyla bir uyum gözlemlenmemektedir. Yazarların bir kısmı “sonuç olarak”, “kısacası”, “sonuç yerine” gibi ifadelerle konuyu toparlayarak nihayete erdirirken bir kısmı ise konuyu doğrudan sonlandırmaktadır.¹⁴ Oysa sonuç bölümü yazarın ulaştığı sonuçları ve bulgularını ifade ederek değerlendirdiği kısımdır. Bu bakımdan bu bölüm, okuyucu tarafından konunun daha iyi anlaşılmasına ve zihninde pekiştirmesine yardımcı olan en önemli bölümdür. Buna ek olarak, metnin içeriğini yansıtacağı için iyi bir dizin yapılandırması da özellikle hacmi geniş çalışmalarda okuyucunun ilgi alanına yönelik içeriği bulmasına yardımcı olacaktır.

¹⁴ Konunun belirli ifadelerle bir sonuca bağlandığı metinlere örnek olarak bk. Gürbüz, “Müslüman Türk Devletlerinde Müslüman Kadın”, 1/106; Vurgun, “Orta Asya’da Müslüman Kadın”, 2/ 123; Bozkurt, “Kutsal Metinler ve Müslümanların Kadın Algısı Üzerine”, 3/35; Nuran Çetin, “Tasavvufta Kadın Anlayışı”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 3/158; Betül Gürer, “Tasavvuf ve Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 4/120; Feyza Doğruyol, “Şif Siyaset Düşüncesinde Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 5/52. Konunun doğrudan sonlandırıldığı metinlere örnek olarak bk. Emine Peköz, “Hz. Peygamber Döneminde Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 1/60; Nilüfer Ateş, “Anadolu’da Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 2/147; Zehra Gencil Efe, “Tıp ve Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 4/160; Habibe Kazancıoğlu, “Hilâfet Sarayında Müslüman Kadın”, *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse (İstanbul: Ensar, 2021), 5/125.

Dolayısıyla böyle bir çalışmada sonuç ve dizinin olmaması bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Bunların yanında çalışmada kaynak kullanımına yönelik sınırlılığın bulunduğunu belirtmek de yerinde olacaktır. Her ne kadar akademik kaygılarla ele alınmadığına işaret edilse de bir kısım yazarların hem akademik üslubu koruma hem de kaynak gösterimi noktasında titiz davranmaları dikkate değerdir.

Sonuç olarak, ilk olmanın tüm zorluğu ve beraberinde getirdiği risklerle birlikte *Müslüman Kadının Tarihi*; hareket noktası, metodu ve amaçları doğrultusunda konuya ilişkin çalışmalar arasında dikkati üzerine çekmektedir. Özellikle Müslüman kadın alimlerin farklı gözler karşısında içeriden bir bakış açısıyla kendi tarihini yazma girişimi oldukça kıymetlidir. Bu bağlamda yazarların alanında uzman kişiler tarafından seçilmesi, tasnifi noktasında belirli sınırlılıkları içeren çalışmanın amaçlarını yerine getirme noktasında büyük bir rol oynamaktadır. Bir ilki üstlenmenin yükü altında yazarlar, kapsamı oldukça geniş bir konuyu kendilerine hasredilen mevzu çerçevesinde sınırlandırarak, Müslüman kadının tarihini bütüncül bir perspektiften okumak isteyenlere yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Tüm bunların ötesinde *Müslüman Kadının Tarihi* ile birlikte günümüzde Müslüman kadın üzerinden yürütülen tartışmaların kaynağını nereden aldığı sorusuna da bir yanıt sunulmaktadır. Tarihi süreç bir bütün olarak ele alındığında tartışmanın dinin özü ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından değil; farklı dönem ve coğrafyalarda dinin gelenekle ilişkisi bağlamında beşerî algılamalardaki farklılıklardan kaynaklandığı açık hale gelmektedir. Ataerkil toplumsal düzende var oluşunu bulan bu algı, geleneğin dinselleştirilmesi yoluyla belirli dönemlerde yaygınlık kazanmaktadır. Nihayetinde *Müslüman Kadının Tarihi*, günümüze kadar uzanan bu algıyı kırarak somut örnekleri ve bu algıya temel oluşturan unsurları bünyesinde toplamaktadır. Bu bağlamda, kadınlara ilişkin meselelerde normları belirleyenlerin çoğunlukla erkek olduğu düşünüldüğünde, *Müslüman Kadının Tarihi*, dinin Müslüman kadına biçtiği rolle dini anlama çabası içerisinde olan beşerin, Müslüman kadına biçtiği rolün aynı olmadığını göstermesi bakımından oldukça önemli bir yerde durmaktadır.

Kaynakça

- Akdemir, Salih. "Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerim'de Kadın". *İslami Araştırmalar* 10/4 (1997), 249-258.
- Altunya, Hülya. "İslam Düşüncesinde Metafizik ve Tarih İkileminde Kadın". *Dini Araştırmalar Dergisi*, Kadın Özel Sayısı (2016), 97-106.
- Ateş, Nilüfer. "Anadolu'da Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 2/127-150. İstanbul: Ensar, 2021.
- Atmaca, Esra. "Memlüklerde Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 1/133-155. İstanbul: Ensar, 2021.
- Baseri, Ameneh. "Semavi Dinlerde (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik) Kadına Şiddet ve Saygının Karşılaştırılması Hakkında Araştırma". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 16/Özel Sayı I (2014), 123-127.
- Bozkurt, Nahide. "Kutsal Metinler ve Müslümanların Kadın Algısı Üzerine". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 3/13-38. İstanbul: Ensar, 2021.
- Çetin, Nuran. "Tasavvufta Kadın Anlayışı". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 3/141-160. İstanbul: Ensar, 2021.
- Çınar, Fatma Merve. "Endülüs'te Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 2/87-108. İstanbul: Ensar, 2021.
- Demircan, Adnan. "Tarih Üzerine Bazı Düşünceler". *Milel ve Nihal Dergisi* 4/5 (2007), 69-89.
- Doğruyol, Feyza. "Şiî Siyaset Düşüncesinde Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 5/37-56. İstanbul: Ensar, 2021.
- Gencel Efe, Zehra. "Tıp ve Kadın", *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 4/145-163. İstanbul: Ensar, 2021. Gözütok Tamdoğan, Zehra. "Kuzey Afrika'da Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 2/59-86. İstanbul: Ensar, 2021.
- Güç, Ayşe. "İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17/2 (2008), 649-673.
- Gürbüz, Meryem. "Müslüman Türk Devletlerinde Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 1/87-108. İstanbul: Ensar, 2021.
- Gürer, Betül. "Tasavvuf ve Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 4/103-122. İstanbul: Ensar, 2021.
- Hatipoğlu, M. Said. *Müslüman Kültür Üzerine*. Ankara: Kitâbiyât, 2004.
- Kaya, Sibel. "Müslüman Kadının Tarihi". *Şarkiyat* 14 / 1 (Nisan 2022): 345-354.
- Kazancıoğlu, Habibe. "Hilâfet Sarayında Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse 5/103-128. İstanbul: Ensar, 2021.

- Köse, Feyza Betül. "Sünni Siyaset Düşüncesinde Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*, ed. Feyza Betül Köse. 5/13-35. İstanbul: Ensar, 2021.
- Kuşçu, Ayşe Dudu. "Selçuklularda Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 1/109-132. İstanbul: Ensar, 2021.
- Özüdoğru, Büşra. "Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12 (2018), 304-318.
- Peköz, Emine. "Hz. Peygamber Döneminde Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 1/39-63. İstanbul: Ensar, 2021.
- Taş, Gün. "Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri". *Akademik Hassasiyetler* 3/5 (2016), 163-175.
- Tekin, Cemile. "Balkanlarda Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 2/151-175. İstanbul: Ensar, 2021.
- Terzioğlu, Hülya. "Mâtürîdîlikte Kadın Anlayışı". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 3/99-116. İstanbul: Ensar, 2021.
- Topaloğlu, Bekir. *İslam'da Kadın*. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 7. Baskı ts.
- Vurgun, Nagehan. "Orta Asya'da Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. Ed. Feyza Betül Köse. 2/109-126. İstanbul: Ensar, 2021.
- Yağır Ahmetoğlu, Gülşen. "Güney Asya'da Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 2/177-199. İstanbul: Ensar, 2021.
- Yapıcı, Asım. *Toplumsal Cinsiyet Din ve Kadın*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016.
- Yıldız, Tuba. "Orta Doğu'da Müslüman Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 2/35-57. İstanbul: Ensar, 2021.
- Yılmaz, Bedriye. "Çağdaş Kur'ân Yorumlarında Kadın". *Müslüman Kadının Tarihi*. ed. Feyza Betül Köse. 3/161-189. İstanbul: Ensar, 2021.